

Ante MILOŠEVIĆ

NOVI MAČ IZ KOLJANA U SVJETLU KONTAKATA S NORDIJSKIM ZEMLJAMA U RANOM SREDNJEM VIJEKU

UDK 904:623.444.2>(497.5:48)"653"

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 3.09.2012.
Odobreno: 26.10.2012.Dr. sc. Ante Milošević,
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika,
21000 Split, Hrvatska
e-mail: ante.milosevic@st.t-com.hr

U tekstu se raspravlja o kronološkoj i mogućoj radioničkoj pripadnosti novopronađenog ranosrednjovjekovnog mača K-tipa iz Koljana kod Vrlike u Dalmaciji. Uz prethodni osvrt na 60-ak mačeva istoga tipa do sada pronađenih u Europi (7 u Irskoj, 17 u Norveškoj, 13 u Hrvatskoj i 24 u drugim zemljama poglavito srednje Europe), iznosi se pretpostavka da je izrađen u nordijskim (vikinjskim) radionicama u drugoj polovini 8. st. te da je u istočnojadransko zaleđe mogao dospjeti u vrijeme doseobe Hrvata, koja se krajem istoga stoljeća odvijala pod karolinškim nadzorom.

Ključne riječi: Dalmacija, Koljane, rani srednji vijek, mačevi K-tipa, Hrvati, Karolinzi, Vikinzi.

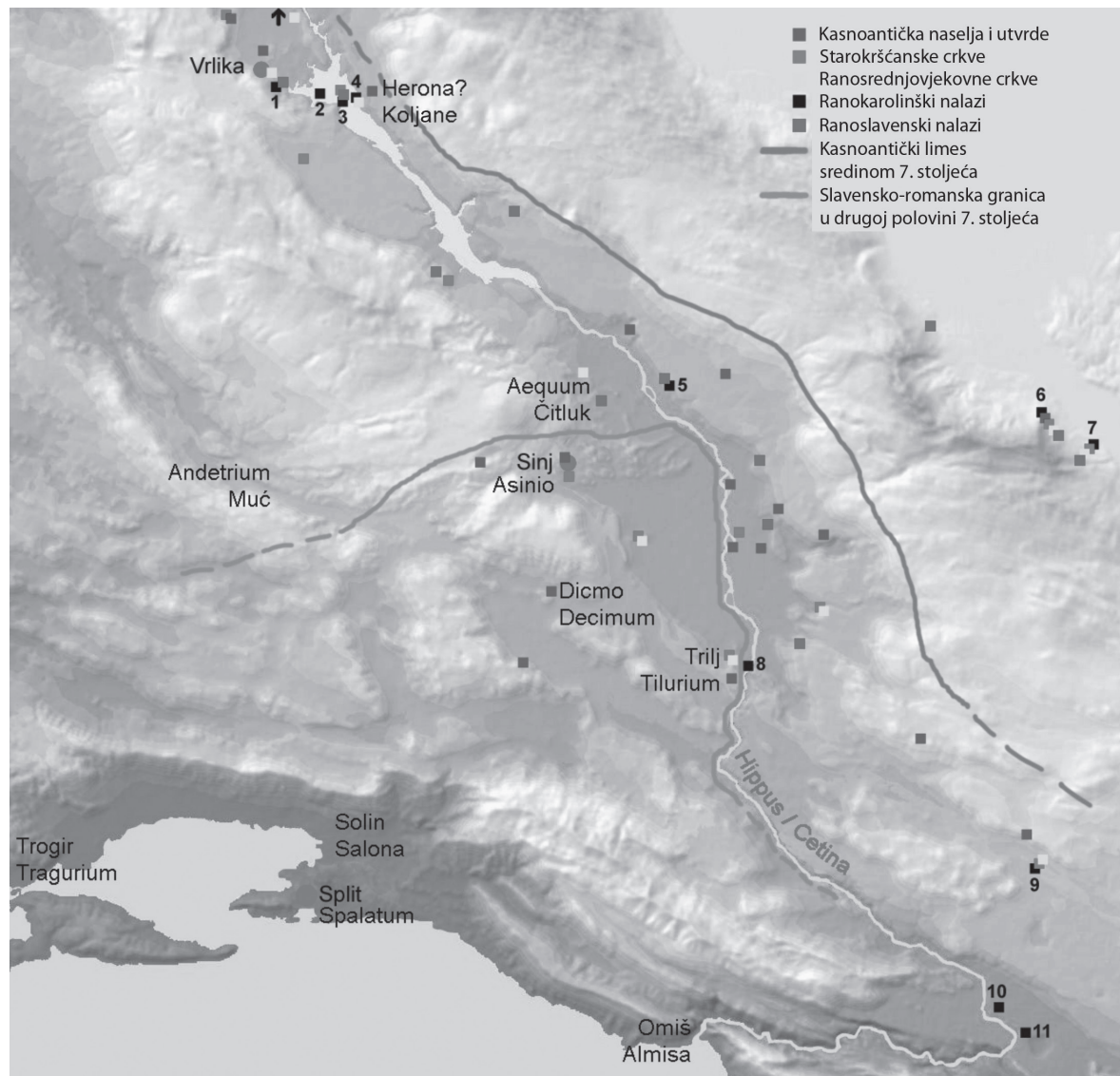
U posljednjih 20-ak g. nekoliko puta smo raspravljali o mogućoj slavensko-romanskoj granici na rijeci Cetini koja je oblikovana u kasnoj antici u specifičnim povijesnim okolnostima. Ta razmišljanja temeljili smo na nekoliko pisanih izvora, na prostornoj disperziji različitih arheoloških nalaza te na zastupljenosti toponimskih skupina koje na obje strane rijeke ne potječu iz istoga jezičnoga izvorišta. Također je dobro poznato da je rijeka Cetina i dijalektološka razdjelnica između čakavštine i štokavštine, te da prekocetinsko područje, gledano iz Sinja, tj. s desne strane rijeke, danas ima folklorni naziv

Deorija, pa su *Deorci* muškarci, a *Deorke* žene s toga područja. Razložno je moguće obrazložiti da i ta podjela svoje korijene ima u teritorijalnom ustroju iz kasnoantičkoga doba¹.

Brojni nalazi oružja i ratničke opreme iz ranosrednjovjekovne Hrvatske uočljiva su novina u arheološkoj ostavštini toga doba, a kako ti nalazi uglavnom imaju ranokarolinške osobine, već duže vrijeme ih se tumači kao posljedicu intenziviranja kontakata s Karolinškim carstvom od zadnjih desetljeća 8. i kroz cijelo 9. st. Prostorni raspored takvih nalaza u Cetinskoj regiji pokazu-

¹ MILOŠEVIĆ 1995., 169 – 175;
MILOŠEVIĆ 2007., 94 – 113;
MILOŠEVIĆ 2008; MILOŠEVIĆ 2010.,
253 – 264.

Slika 1. Prostorni raspored kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih nalazišta na području uz tok rijeke Cetine. ▣ - nalazišta ranosrednjovjekovnog oružja i ratničke opreme: 1. Zduš kod Vrljike (ostruge); 2. Koljane – Slankovac (mač K-tipa i jezičac pojasa); 3. Koljane – Vukovića most (mač K-tipa i ostruge); 4. Koljane – Crkvina (mač H-tipa? i ostruge); 5. Bajagić – seosko groblje (ostruga i koplje); 6. Buško Blato – Podgradina (ostruge); 7. Buško Blato – Rešetarica (mač K-tipa i ostruge); 8. Trilj – korito Cetine (ostruga i koplje s krilcima); 9. Cista – Crkvine (ostruge); 10. Katuni (mač H-tipa); 11. Zadvarje – Poletnica (mač K-tipa i koplje s krilcima).

je da prije spomenuta etnička i kulturna međa, nastala u doba kasne antike, svoju zadaću ispunjava i na početku ranoga srednjega vijeka, jer ni ti artefakti, isto kao i oni stariji koje uobičajeno pripisujemo Slavenima, nisu poremetili takav teritorijalni ustroj (sl. 1)².

Na iste prostorne odnose upućuje i nekoliko novih zanimljivih primjeraka oružja i ratničke opreme iz doline Cetine koji, *en generale*, također pokazuju morfološke i tipološke osobine kakve imaju takvi predmeti iz ranokarolinškog doba. Riječ je o slučajnim nalazima željeznog koplja s krilcima³, o brončanoj ostruzi iz korita Cetine u Trilju⁴ te o maču sa srebrnim okovom pojasa iz Koljana što je treći takav nalaz s toga maloga područja nedaleko Vrljike u Dalmaciji.

Samo područje sela Koljana, kojemu je najvažniji gospodarski i strateški dio danas potopljen Peručkim jezerom, važna je povijesna, pa onda i arheološka mikrocjelina zagorske Dalmacije, napose u ranosrednjovjekovno doba. Glavni faktor takvom značaju davao je

prijelaz preko Cetine koji je u funkciji još od rimskoga doba (sl. 2)⁵, a i dva velika antička naselja s obje strane rijeke. Ono s lijeve strane ujedno je i najveća naseobinska aglomeracija u gornjoj Cetini (ant. *Herona?*). Bilo je uređeno kao *castellum*⁶ pa je sasvim izvjesno da je i u ranome srednjem vijeku moglo imati važnu stratešku ulogu. To na izvjestan način svjedoči i nekoliko nalaza ratničkih grobova od kojih su tri sadržavala i mačeve (sl. 3). Prvi mač je otkopan još krajem 19. st. u neposrednoj blizini koljanskog (Vukovića) mosta pa nesumnjivo svjedoči da je i u to doba taj riječni prijelaz bio u upotrebi⁷. O drugome maču, koji je pronađen početkom 20. st. imamo skromne podatke jer ga je predsjednik nekadašnje Jugoslavije Josip Broz darovao pasioniranom kolekcionaru staroga oružja, etiopskom caru Haileu Selasiju za njegova boravka u Splitu, 1954. g. (sl. 4) I taj je mač bio u ratničkom grobu, uz crkvu sv. Marije, koja je u 9. st. bila sagrađena nedaleko spomenutoga *castelluma*⁸. Za hrvatsku arheologiju i povijest umjetnosti je važna

² MILOŠEVIĆ 2000., 106 – 141.

³ Za koplje s krilcima iz korita rijeke Cetine u Trilju vidi u: HIK Katalog 2000., 243 – 244.

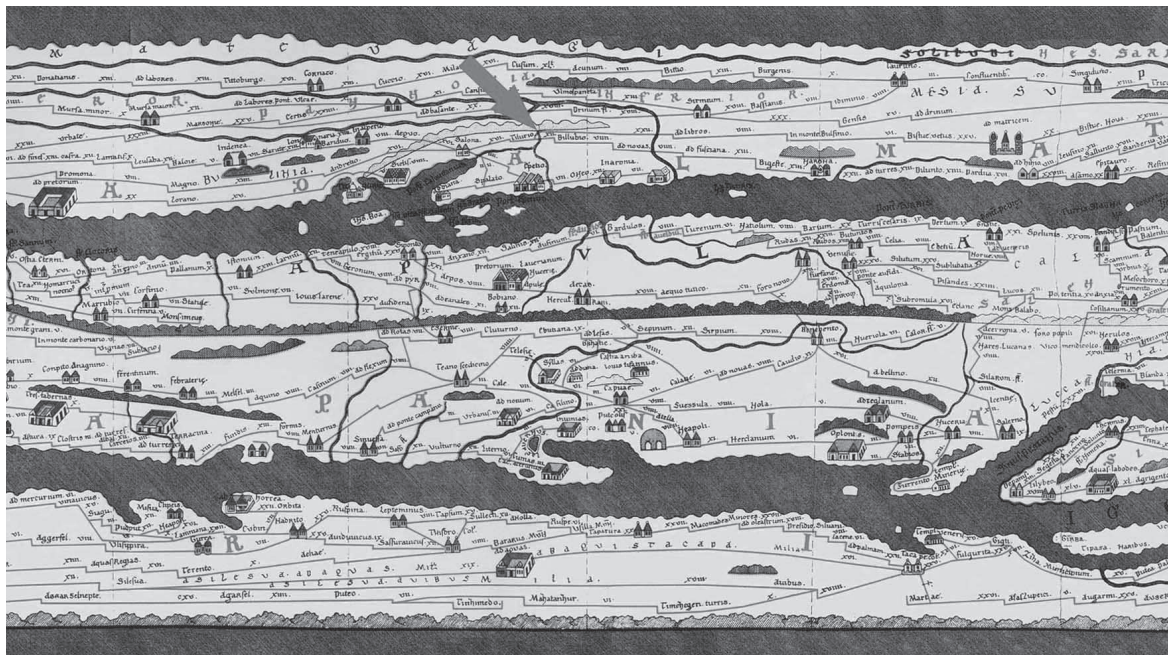
⁴ MILOŠEVIĆ 2006., 85 – 293.

⁵ O dvama rimskim mostovima na rijeci Cetini vidi u: MILOŠEVIĆ 2009., 169 – 182.

⁶ O natpisu na kojemu je zabilježen T/itus/AUR/elius/...PRINC/eps/ CASTE/li/... u: MILOŠEVIĆ 1998., 103, sl. 81.

⁷ Za arheološku topografiju širega područja sela Koljana u Gornjoj Cetini vidi u: MILOŠEVIĆ, 1998., 94 – 97, 121, 122 – 123, 127 – 128.

⁸ Z. Vinski je zaključio da taj nalaz iz Koljana pripada mačevima X-tipa iz otonskog razdoblja (VINSKI 1983., 16 – 25, T. III/1). Ipak je, prema skromnoj fotodokumentaciji u Muzeju HAS u Splitu, s više vjerojatnosti moguće pretpostaviti da je u ovom slučaju riječ o maču H-tipa, što bi bio peti takav nalaz na prostoru ranosrednjovjekovne Hrvatske. O ostalim mačevima H-tipa s naših nalazišta vidi u: BELOŠEVIĆ 2008., 405 – 418.

Slika 2. Mostni prijelaz preko Cetine u Koljanima, naznačen na Tabuli Peutingerijani.

Slika 3. Kasnoantička i ranosrednjovjekovnih nalazišta u Koljanima. Mačevi: 1. Crkvina; 2. Vukovića most; 3. Slankovac. Važniji arheološki lokaliteti: A. Prapovijesna i kasnoantička utvrda; B. Antička i kasnoantička vila, ranosrednjovjekovna crkva sv. Marije s grobljem; C. starokršćanska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje; D. Vjerojatni položaj rimskog mosta (Vukovića most); E. Jupitrovo svetište, antičko i kasnoantičko naselje; F. Prapovijesna i kasnoantička utvrda.

jer iz nje potječe jedan od najljepših ranosrednjovjekovnih pluteja iz Hrvatske⁹. Na žalost, cijela crkva i dobar dio njenoga užeg okruženja slabo je istraživana, u nekoliko navrata tijekom prve polovine 20. st., od čega je ostao tek njen nedorečen tlocrt i spoznaja da je bila podignuta nad ostacima prostrane rimske zgrade¹⁰.

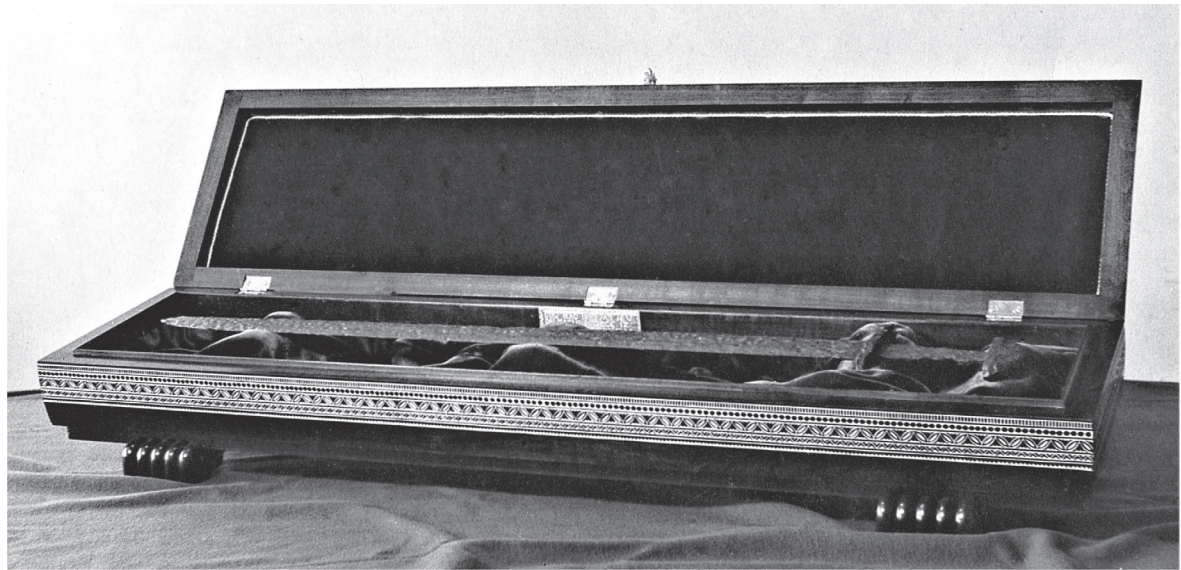
Treći mač iz Koljana, koji je pronađen prije 6 g. i o kojemu ćemo ovdje izvijestiti, također je bio grobni na-

laz. Položaj na kojemu je nađen još nije cjelovito istražen jer je u međuvremenu potopljen umjetnim jezerom bez znanja o postojanju ranosrednjovjekovnog groblja i na tome mjestu. Na maču još je bio zalijepljen i srebrni jezičac pojasa (sl. 5), a tijekom konzervatorskog i restauratorskog postupka utvrđeno je da se na sječivu nalaze i nekakvi znakovi izvedeni ukucanom mesinganom žicom (sl. 6). To je bilo pravo iznenađenje jer je takvo obilježja-

⁹JAKŠIĆ 1981., 243 – 251.

¹⁰JELOVINA 1981., 227 – 242. O problemu rekonstrukcije tlocrta crkve sv. Marije na Crkvini u Koljanima vidi u: MILOŠEVIĆ, 2011, str. 42 – 43, bilj. 33.

Slika 4. Ranosrednjovjekovni mač (H-tipa?) iz Koljana, poklonjen etiopskom caru Heileu Selasiju 1954. g., fototeka Muzeja HAS u Splitu.

Slika 5. Novopronađeni mač iz Koljana prije konzervacije i restauracije, foto: M. Rogošić.

mač iz Koljana pripada tzv. *tipu K* i to prema predloženoj tipologiji koju je za tu vrstu oružja, sada već davne 1919. g., predložio J. Petersen¹².

Na području ranosrednjovjekovne Hrvatske i susjednih joj Sklavinija u zaleđu, do sada je pronađeno ukupno 13 mačeva toga tipa. Neke od tih primjeraka Z. Vinski, koji ih je najviše proučavao, određuje kao prijelazni oblik prema tipu *O*, pa ih određuje kao međutip *K-O*¹³. Takvo njegovo mišljenje nije nužno prihvatiti jer je izgled reznjeva na jabučici mačeva tipa *O* uočljivo drugačiji, a također su i zrakasto raspoređeni. Prema Z. Vinskome niti mač iz Cirkovljana na pripada *K-tipovima*, nego ga određuje kao *posebni tip* ¹⁴. Kako je oblik jabučice najbitniji pokazatelj za tipološko razvrstavanje ranosrednjovjekovnih mačeva i taj mač iz sjeverne Hrvatske također bi trebalo uključiti u *K-tip*, kako je to već predložio A. Geibig¹⁵. Ipak, među *K*-mačevima iz Hrvatske uočljive su dvije njihove osnovne skupine. Brojnijoj grupi (gornji red na sl. 8) pripadaju mačevi kojima su reznjevi na jabučici plitki i nenaglašeni, često odvojeni samo tankom ukucanom žicom. Novopronađeni primjerak iz Koljana pripada *K*-mačevima s naglašenijim reznjevima (sl. 8.8), a među dosadašnjim nalazima najbliža morfološka analogija mu je vrlo sličan mač iz Zadvarja u Zabiokovlju (sl. 8.11). Kartiranjem dosadašnjih nalaza uočljiva je njihova koncentracija upravo na tzv. matičnom području ranosrednjovjekovne Hrvatske, a posebno u široj okolici Knina (sl. 9) gdje jedan od primjeraka iz Biskupije na sječivu ima i radioničku oznaku ULFBREHT koja je vrlo raširena i dugotrajna u Europi¹⁶.

vanje sječiva, koliko nam je poznato, vrlo rijetka pojava među do sada poznatim mačevima ranoga srednjega vijeka, ne samo u Hrvatskoj, nego i u Europi uopće. Na maču su sačuvani i prstenasti brončani, izvana narebreni okovi rukohvata drške, što također nije često¹¹.

Nakon potpuno završene restauracije još se pokazalo da su mu na isti način, tj. ukucavanjem mesinganih žica, bili ukrašeni i glavni dijelovi drške (sl. 7), što je učestala pojava na mačevima pronađenim na sjeveru Europe. Prema obliku njene jabučice i nakrsnice, a što su uobičajeni pokazatelji za tipološko razvrstavanje, novi

¹¹ Usp. primjerak mača *M*-tipa iz Vesterena u Norveškoj (PETERSEN 1919, 123 – 124, sl. 102) i mač *A*-tipa iz Asketona u Irskoj (PEIRCE – OAKESHOTT 2002, str. 28 – 29).

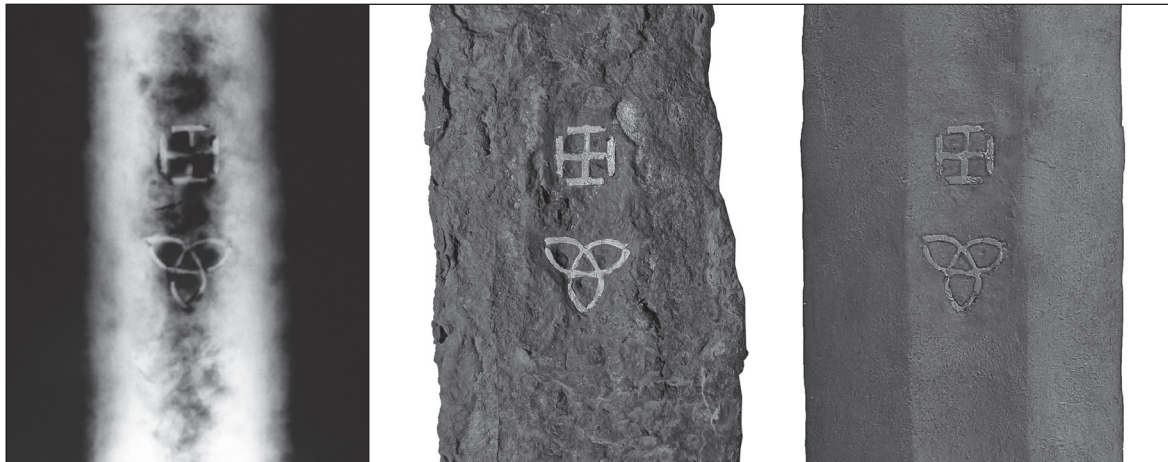
¹² PETERSEN 1919, 105 – 110.

¹³ VINSKI 1981, 9 – 54. - Pregledno o mačevima *K*-tipa iz Hrvatske vidi u: MILOŠEVIĆ 2000, 126-131., BILOGRIVIĆ 2009, 125 – 182.

¹⁴ VINSKI 1979, 176.

¹⁵ GEIBIG, 1991, 46.

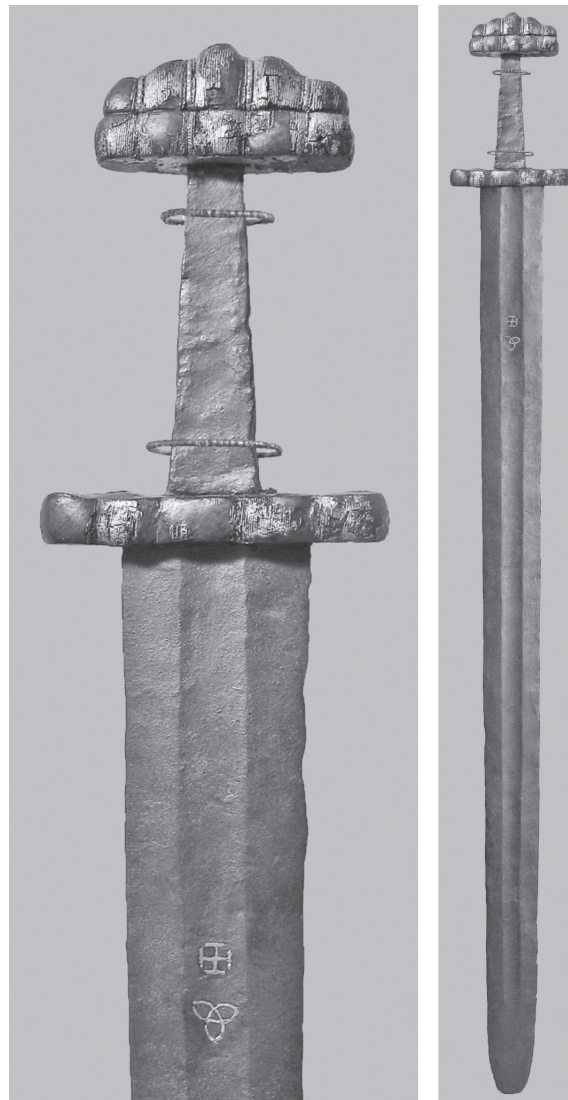
¹⁶ MÜLLER-WILLE 1983, 136 – 139, 144 – 147, sl. 22/2, 27; GEIBIG 1991, 116 – 123.

Slika 6. Znak križa i vjerojatna radionička oznaka na oštici mača iz Koljana, foto: M. Rogošić.

u trima europskim zonama: u Irskoj gdje je pronađeno 7 primjeraka, najveći broj je pronađen u jugozapadnom dijelu Norveške (17 primjeraka) te u Hrvatskoj gdje ih je do sada, kako je već rečeno, pronađeno 13. U ostatku Europe ima ih još ukupno 23 (sl. 10)¹⁷. Brojnije mačeve u trima spomenutim zonama do sada se različito objašnjavalo, a najčešće time da su K-mačevi u tim krajevima Europe bili duže u upotrebi te da se običaj polaganja oružja uz pokojnike u tim područjima duže zadržao, kao preživjela poganska praksa. Ako se to i može prihvatiti za nordijske zemlje gdje je kršćanstvo teško i dugotrajno prodiralo, takva pretpostavka nije vjerojatna za Irsku gdje je kršćanstvo uglavnom bilo etablirano već u kasnoantičko doba. Slično se može razmišljati i o Hrvatskoj, posebno o njenome dalmatinskom zaleđu, gdje je kršćanska praksa, nakon kratkoga prekida uvjetovanog doseljnjem Slavena polovinom 7. st., ponovo uzela maha već u drugoj polovini 8. st.. Generalno uzevši, takvome pojednostavljenome mišljenju protive se i različiti oblici križeva koji se često izvode na različitim primjercima ranosrednjovjekovnoga oružja iz Hrvatske, pa tako i na mačevima.

Već smo upozorili da se naši K-mačevi mogu razvrstati u dvije varijante te da novi mač iz Koljana pripada malobrojnijoj grupi s naglašenijim reznjevima na jabučici. Takvim svojim osobinama njemu je sasvim nalik primjerak mača iz Zadvarja kojemu je na nakrsnici djelomično ostalo zabilježeno ime majstora koji ga je radio. Ta dva primjerka iz Hrvatske svojim tipološkim osobinama, načinom ukrašavanja rukohvata i činjenicom da je na gornjoj strani nakrsnice mača iz Zadvarja izvedeno ime majstora (...A...ERTUS, sl. 11), sasvim su usporediva i s nekim primjercima koji su pronađeni na sjeveru Europe. Jednoga od njih izradio je HARTOLFA, a tri primjerka HILTIPREHT (sl. 12). Moguće je da grupi Hiltiprehtovih mačeva pripada i jedan nalaz iz

Slika 7. Novopronađeni mač iz Koljana poslije konzervacije i restauracije, foto: M. Rogošić.

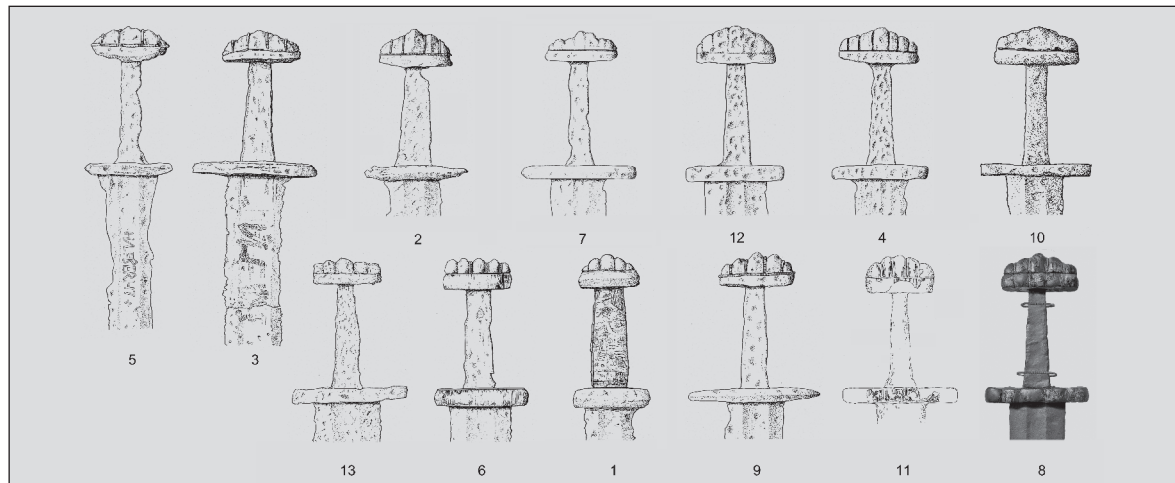
rijeke Rýn kod Elsta u Nizozemskoj¹⁸. Pretpostavlja se da su proizvedeni u nordijskim, vikinškim oružarnicama kasnoga 8. i ranoga 9. st.¹⁹ Među ovim primjercima posebno je zanimljiv i jedan mač koji je otkopan u vikinškom grobu u Haithabuu (današnja njemačko-danska granica). Taj primjerak pripada najbolje ukrašenim mačevima K-tipa, a različiti ukrasni motivi na njegovoj

¹⁷ Usp. najobuhvatniji dosadašnji pregled o nalazima mačeva K-tipa u Europi u: JAKOBSSON 1992.

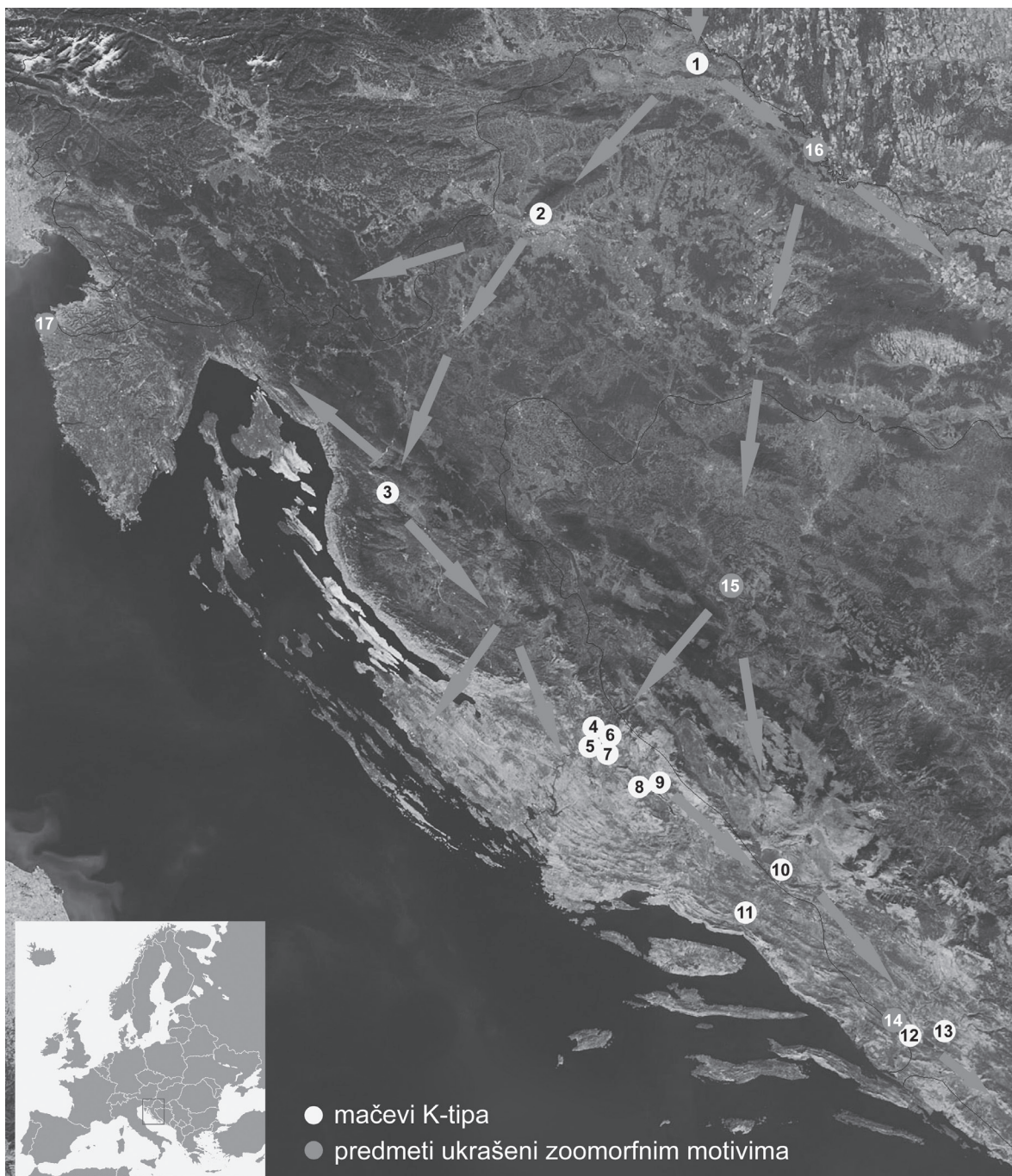
¹⁸ YPEY 1982., 48 – 52.

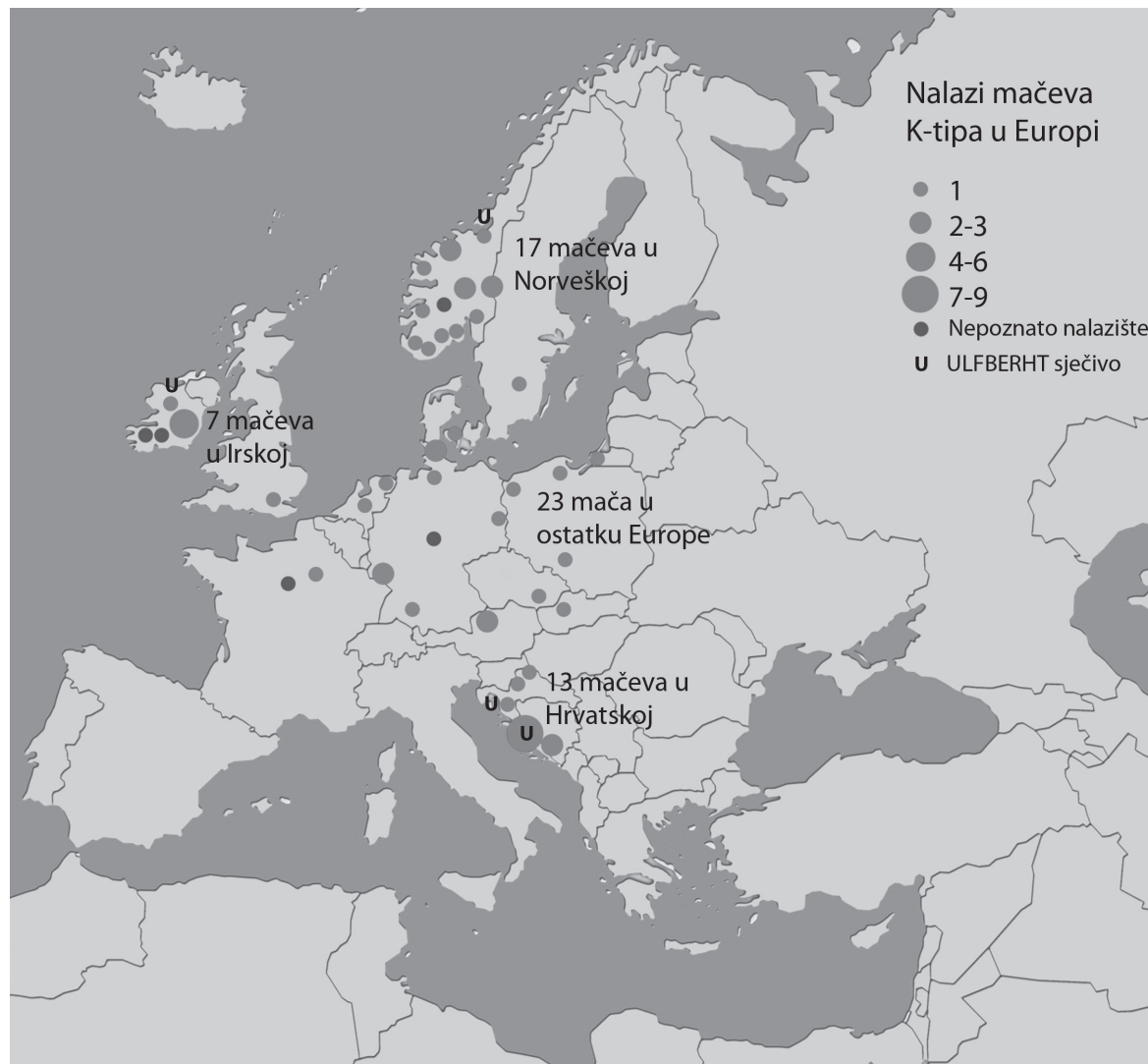
¹⁹ MÜLLER-WILLE 1983., 137 – 144; MAREK 2005., 55 – 57.

Slika 8. Mačevi *K-tipa* s područja ranosrednjovjekovne Hrvatske i susjednih joj Sklavinja: 1. Cirkovljan; 2. Podsused; 3. Prozor; 4. Kninsko polje; 5. Biskupija, Crkvina, grob 1; 6. Biskupija, Crkvina, grob 8; 7. Biskupija, Crkvina, grob 8; 8. Koljane Donje, Slankovac; 9. Koljane Gornje, Vukovića most; 10. Rešeterica; 11. Zadvarje, Poletnica; 12. Mogorjelo; 13. Stolac.

Slika 9. Rasprostranjenost nalaza mačeva *K-tipa* i dijelova pojasnih okova ukrašenih inzularnim stilom kontinentalnih karakteristika s područja ranosrednjovjekovne Hrvatske i susjednih joj Sklavinja: 1. Cirkovljan; 2. Podsused; 3. Prozor; 4. Kninsko polje; 5. Biskupija, Crkvina; 6. Biskupija, Crkvina; 7. Biskupija, Crkvina; 8. Koljane Donje, Slankovac; 9. Koljane Gornje, Vukovića most; 10. Rešeterica; 11. Zadvarje, Poletnica; 12. Mogorjelo; 13. Stolac; 14. Mogorjelo; 15. Gornji Vrbljani; 16. Medvedička; 17. Sipar.

Slika 10. Nalazišta mačeva K-tipa u Europi.

držci odražavaju ikonografsko-likovni koncept u kojemu se još uvijek slobodno iskazivao germanski animalistički realizam, kao znak stare vjere, s novoprihvaćenim kršćanstvom (sl. 13). U dosadašnjim istraživanjima predlagala mu se različita datacija, a zadnji rezultati teže za time da dokažu da je mač iz Haithabua proizveden između 780. i 820. g. te da je položen u grob uz pokojnika između 840. i 850. g.²⁰ Takvi zaključci mogu se poduprijeti i usporedbom nekih ukrasa s toga mača s općeprihvaćenom ornamentikom europske umjetnosti kasnoga 8. i ranoga 9. st., za što postoje brojni i vrlo rašireni primjeri.

Nadalje, neki motivi s toga mača sasvim su usporedivi s motivima na maču iz Zadvarja zbog čega je oba primjerka moguće staviti u isti vremenski, kulturni, pa čak i radionički kontekst (usp. sl. 11.5 i 11.6). Na nakrsnici mača iz Haithabua, međutim, nije izvedeno ime majstora, a na mjestu gdje bi ga prema analogijama trebalo očekivati izvedena su dva jednaka pleterna motiva. Takva pojava zabilježena je na još nekoliko mačeva

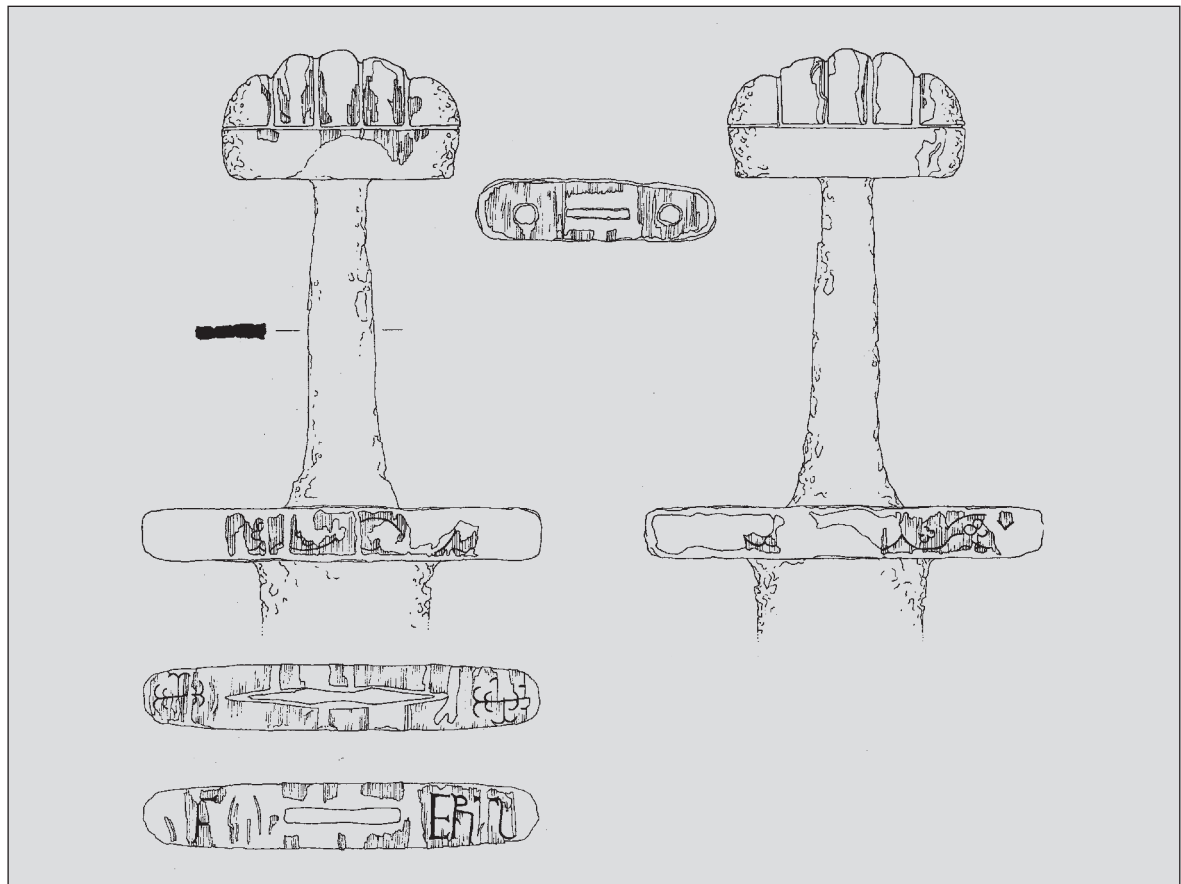
s područja današnje Norveške²¹. Zbog te podudarnosti moguće je pretpostaviti da su ti znakovi ujedno i znakovi radionice koja ga je izradila, a slijedeći takvu logiku zaključivanja moguća je i pretpostavka da je i mač iz Koljana, s obzirom na isti pleterni znak na sječivu, proizveden u isto vrijeme i vjerojatno u istoj radionici. Takvu pretpostavku moguće je poduprijeti i usporedbom ukrašenih jabučica kojima su režnjevi razdijeljeni vrlo sličnim trakama (sl. 14).

Već smo upozorili na činjenicu da je radionički znak na sječivu mača iz Koljana izveden ukucanom mesinganom žicom što je rijetka takva pojava na do sada pronađenim ranosrednjovjekovnim mačevima u Europi (sl. 6). Usporedba tek mogu biti dva znaka s mačeva koji su pronađeni na području nekadašnje Velikomoravske kneževine za koje znamo samo prema rengenskim snimkama, a bez da je na tim mačevima proveden radikalniji konzervatorski postupak²². Radioničke oznake toga doba, među kojima je ULFBREHT najzastupljenija, izvode se naime, sasvim drugačijim tehnikama, jet-

²⁰ WAMERS 2005, 165 – 171.

²¹ PETERSEN 1919, sl. 102 (*Nedre Store-Var, mač L-tipa*), sl. 113 (*Hedemarken, mač R-tipa*), sl. 120 (*Alm, mač T-tipa*).

²² KOŠTA 2005, str. 160 – 162, 172, sl. 2, 9.

Slika 11. Mač iz Zadvarja, prema:
A. Piteša.

kanjem ili damasciranjem u željezu tijekom kovanja²³.

Ukucani križ, približno jeruzalemskog tipa, drugi je znak na oštrici koljanskog mača. Njegova usporedba s morfološki vrlo sličnim oblikom na sječivu mača iz Mikulčica i na okovu pojasa iz Büraburga u Hessenu u Njemačkoj s kraja 8. ili početka 9. st.²⁴ vrlo ga dobro određuje vremenski. Isto se može ustvrditi i za srebrni pojasni jezičac iz Koljana koji je stilski i oblikovno sasvim blizak jednome polovično sačuvanome brončanom iz Karlburga na Majni²⁵. Konceptualno mu je sličan poglavito zbog osnovne forme u obliku izduženog slova "U", i brončani lijevani, obostrano ukrašeni, ranokarolinški jezičac pronađen u ruševinama starokršćanske crkve na položaju Katića bajami u Biskupiji kod Knina²⁶.

Sve ovdje iznijete analogije upućuju, dakle, na zaključak da je mač iz Koljana proizvod iz zadnjih desetljeća 8. ili početka 9. st., a izravne njegove tipološke usporedbe s vrlo sličnim mačevima iz nordijskih zemalja također pretpostavljaju zaključak da su radionice iz kojih potječe djelovale na sjeveru Europe. To na neki način pretpostavlja i mač iz Zadvarja kojemu je na nakrsnici drške ispisano ime majstora koje završava na....ERTUS što je čest germanski imenski dočetak²⁷. Znak križa na tome maču, kao i na još nekim istovremenim primjer-

cima, koji u to vrijeme nije bio svojstven Vikinzima, ne mora imati presudnu ulogu jer je dobro poznato da su različita radionička središta u drugim središtima Europe toga doba proizvodili predmete koji nisu svojstveni područjima gdje su se te radionice nalazile, nego su bili izrađeni po ukusu raznih naroda i kultura, često u vrlo udaljenim krajevima²⁸. Ove spoznaje mogu biti važne za buduća istraživanja ranosrednjovjekovnih mačeva u Hrvatskoj jer se do sada uobičajeno tumačilo da je takvo oružje proizvedeno i potom uvezeno iz Porajnja koje je bilo gospodarsko i političko središte Franačkoga carstva²⁹. Danas takvo decidirano mišljenje, koje su bez rasprave prihvaćali i drugi naši istraživači koji su se bavili tim problemom ipak, čini se, ne može biti prihvatljivo i primjenjivo za sve nalaze ranosrednjovjekovnih mačeva *K-tipa* iz Hrvatske.

Osobito je zanimljivo pitanje na koji je način taj, pretpostavljeno, nordijski proizvod iz kasnog 8. st. mogao dospjeti u srednjojadransko zaleđe. Zanimajući više spekulativnih mogućnosti jedan od načina može biti trgovinska razmjena kojoj su, koristeći zabranu Karla Velikoga o izvozu oružja nepokorenim susjednim narodima, mogli doprinijeti Vikinzi koji su u to doba, posebno od 795. g., svojim dugačkim i brzim brodovima (koristeći i plovidbu velikim rijekama euroazijskog kopna)

²³ PEIRCE - OAKESHOTT 2002., 145 – 151. T. 1 – 3.

²⁴ Za okov pojasa iz Büraburga u: *Kunst und Kultur* 1999., 279.

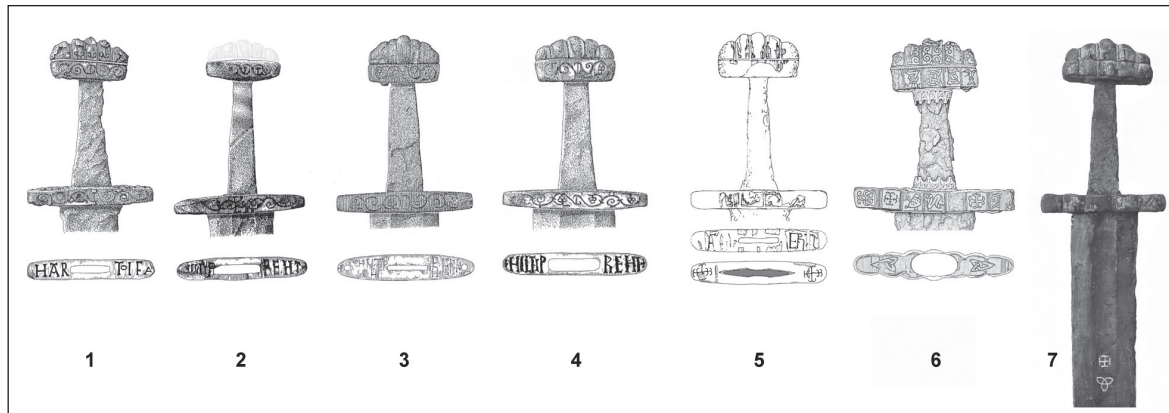
²⁵ Za ulomak okova iz Karlburga (villa/castellum Karlburg) u: *ETTEL* 2007., 327 – 329, sl. 5/7; *Kunst und Kultur* 1999., 409.

²⁶ VINSKI 1974, 65, bilj. 68, T. III/5a-b. Prema osebujnim ukrasima, pretpostavlja se da je riječ o proizvodu koji je nastao po ranokarolinškim uzorima negdje u Podunavlju, sredinom 8. st. Naše je, međutim, mišljenje da se i ovaj artefakt može dovesti u kontekst ranokarolinške ostavštine, s vjerojatnom datacijom na kraj 8. ili početak 9. st.

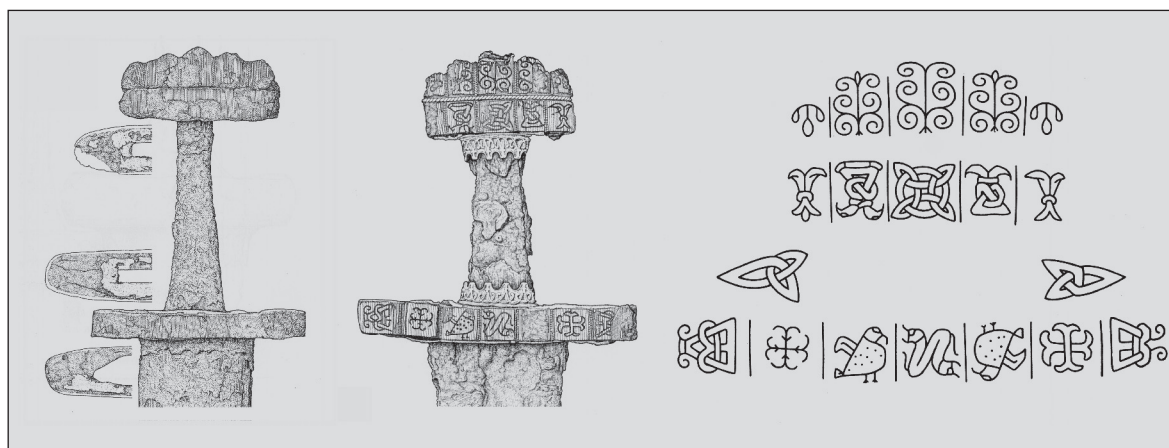
²⁷ VINSKI 1981., 20; ZEKAN, 1992., 131 – 139; MILOŠEVIĆ, 2000., 131. – *HIK Katalog* 2000., 356 – 358; PITEŠA 2001., 347 – 360.

²⁸ Tako su pri istraživanjima *Crypte Balbi* u Rimu pronađeni nakitni predmeti koji su svojstveni različitim narodima, također i *Slavenima* (Roma 2001, 173), a u samostanu sv. Vinčenca u Volturnu artefakti ranokarolinških osobina karakteristični za prostore zapadne Europe (MITCHELL J. 1994., 129 – 131).

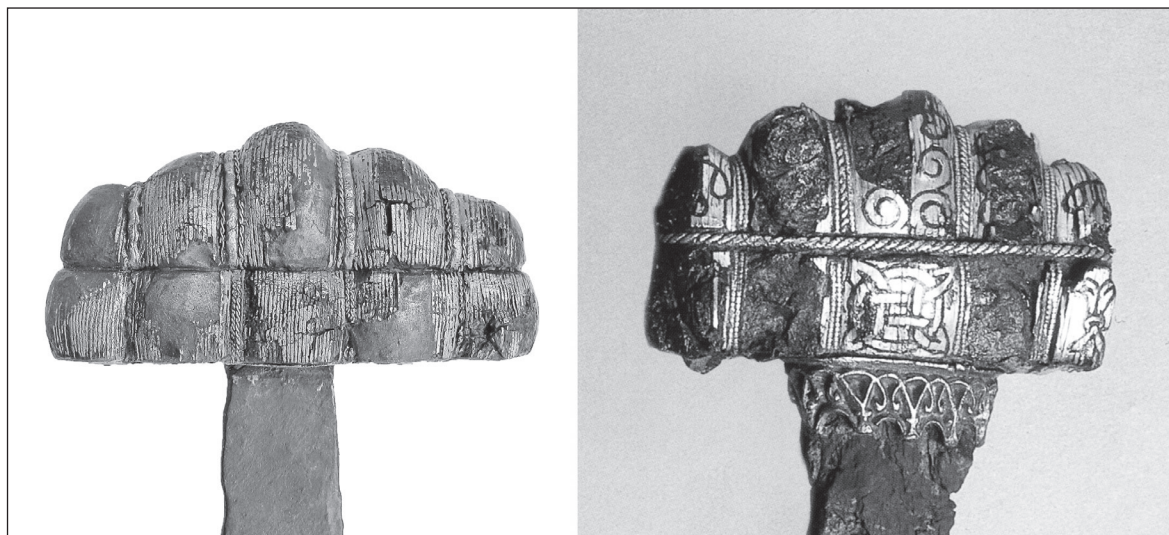
²⁹ VINSKI 1981., 15; VINSKI 1986., 92.

Slika 12. Radioničke oznake na nakrsnicama ranosrednjovjekovnih (vikinskih) mačeva: 1. Kilmainham, Irska; 2. Liepe, Sjeverna Njemačka; 3. Gravrak, Norveška; 4. Ballinderry, Irska; 5. Zadvarje – Poletnica, Hrvatska; 6. Haithabu, sjeverna Njemačka; 7. Koljane – Slankovac, Hrvatska.

Slika 13. Ukrasni motivi na mačevima iz Haithabua, prema: H. Roth.

Slika 14. Razdijelne filigranske trake na mačevima iz Haithabua i Koljana.

krstarili i trgovali širokim područjima od Skandinavije i Grenlanda na sjeveru i zapadu pa do Crnog mora i Kaspijskog jezera na jugu i istoku. Prostor između plovnih rijeka savladavali su prijevozom brodova kopnom kojega su ostvarivali na različite načine³⁰. Druga mogućnost se čini povijesno više opravdana jer je takav mač, na područje današnje zagorske Dalmacije, mogao dospjeti i u vrijeme doseljavanja Hrvata na samom kraju 8. st., i to na onaj način kako je to, koristeći pisane povijesne izvore, već objašnjeno prije 10-ak g. vrlo uspješnom izložbom "Hrvati i Karolinzi". Prema analizi koju je za tu prigodu

proveo M. Ančić, pokazalo se da je znatan broj stanovnika ranosrednjovjekovne Hrvatske doselio upravo u to doba iz različitih područja današnje Poljske³¹. Među njima bila su i plemena iz pribaltičkih krajeva koja su tada bila u neposrednom susjedstvu nordijskih naroda, prvenstveno Vikinga. Uz to je i Konstantin Porfirogenet zabilježio da je jedan dio Hrvata ostao i dalje živjeti u svojoj staroj postojbini, u susjedstvu Sasa koji su obitavali na sjeveru Njemačke. Koristeći podatke iz franačkih *Anala*, M. Ančić je također pokazao da je preseljavanje tih plemena jednim dijelom potaknuo i Karlo Veliki

³⁰ *The Vikings* 2006., 142 – 195.

³¹ ANČIĆ 2000., 71 – 83.

795. g., u vrijeme dok je pokušavao organizirati protuavarsku vojnu u Panoniji. Imajući u vidu ove povijesne okolnosti sasvim se realnom čini pretpostavka da je spomenuti mač u Koljane, jednako kao i onaj...ERTUS-ov u Zadvarje, dospio upravo u to vrijeme i na taj način, tj. posredstvom različitih novodoseljenih plemena među kojima su bili i najvjerojatnije već tada pokršteni Hrvati jer su na njihovim mačevima izvedeni i znakovi križa. Pravac takvih kretanja možda potvrđuje gotovo identičan nalaz mača na lokalitetu Kostelisko u Mikulčicama u Slovačkoj³². Kartiranje nalaza ranosrednjovjekovnih K-mačeva s područja današnje Hrvatske u toj nas pretpostavci definitivno učvršćuje jer se njihova prostorna disperzija u potpunosti poklapa s trasama rimskih cesta koje su takvim etničkim premještanjima nudile optimalne pravce i mogućnosti. Ako pak, tim primjercima oružja dodamo i vrlo važne i istovremene primjerke umjetničkog obrta koji očituju germanski stil zoomor-

fnе umjetnosti kontinentalnih karakteristika (sl. 9.14-17)³³, ukupnost tih seobi pokazuje se u jasnijem svjetlu jer na neki način odražava sliku kakvu pokazuje i ornamentika drške mača iz Haithabua na kojoj se miješaju kršćanski i zoomorfni motivi, koji, kako smo već rekli, odražavaju likovnost i ikonografiju u kojoj se još uvijek slobodno iskazivao poganski animalistički realizam izmiješan s novoprihvaćenim kršćanstvom. Isto se daje razumjeti i iz obostrano ukrašenog jezičca iz Gornjih Vrbljana na kojemu su s jedne strane životinjski motivi uokviruju starozavjetnu formulu *zazivanja pomoći nebeskih četa*, a s druge podatak da ga je napravio majstor *Tetgis* koji je germanskoga porijekla³⁴. Pokazuje se tako da je u konceptualnom smislu likovnu i ikonografsku narav pojedinih arheoloških artefakta moguće uspoređivati s istom takvom naravi koja je prepoznatljiva i u arheološkoj slici cijeloga jednog prostora³⁵.

LITERATURA

ANČIĆ M. 2000

Mladen Ančić, *U osvit novog doba - Karolinško carstvo i njegov jugoistočni obod*, u: *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela* (ur. A. Milošević), Split, 2000., 70 – 106.

BELOŠEVIĆ J. 2008

Janko Belošević, *Osvrt na karolinške mačeve tipa H sa šireg područja Dalmatinske Hrvatske*, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 24, Zagreb, 2008., 405 – 418.

BILOGRIVIĆ G. 2009

Goran Bilogrivić, *Karolinški mačevi tipa K*, *Opuscula archaeologica*, 33, Zagreb, 2009., 125 – 182.

ETTEL P. 2007

Peter Ettel, *Karlbürg am Main (Bavaria) and its role as a local centre in the late Merovingian and Otonian Period*, u: *Post-Roman Towns, trade and Settlement in Europe and Byzantium* (ur. J. Henning), Berlin – New York, 2007., 319 – 314.

GEIBIG A. 1991

Alfred Geibig, *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter*, Neumünster, 1991.

HIK Rasprave 2000

Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela (ur. A. Milošević), Split, 2000.

HIK Katalog 2000

Hrvati i Karolinzi. Katalog (ur. A. Milošević), Split, 2000.

JAKOBSSON M. 1992

Mikael Jakobsson, *Krigarideologi och vikingatiuda swardstypologi*, Stockholm, 1992.

JAKŠIĆ N. 1981

Nikola Jakšić, *Majstor koljanskog pluteja*, u: *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka* (ur. Ž. Rapanić), Split, 1981., 243 – 251.

JELOVINA D. 1981

Dušan Jelovina, *Ranosrednjovjekovni položaj Crkvina u Gornjim Koljanima kod Vrlike* (Istraživanja i nalazi), u: *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka* (ur. Ž. Rapanić), Split, 1981., 227 – 242.

KOŠTA J. 2005

Jiří Košta, *Kollektion frühmittelalterlicher Schwerter aus dem großmährischen Zentrum in Mikulčice*, u: *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des Östlichen Mitteleuropas* (ur. P. Kouřil), Brno, 2005., 157 – 191.

Kunst und Kultur 1999

799 - Kunst und Kultur der Karolingerzeit, vol. 1-3, (ur. Ch. Stiegemann, M. Wemhoff), Paderborn, 1999.

MAREK L. 2005

Lech Marek, *Early Medieval Swords from Central and Eastern Europe*, Wrocław, 2005.

MILOŠEVIĆ A. 1995

Ante Milošević, *Die Spätantike Territoriale und Kulturelle Kontinuität in der Frühmittelalterlichen Cetinagegend*, *Hortus artium medievalium*, 1, Zagreb - Motovun, 1995., 169 – 175.

³² KOŠTA 2005., 1183 – 1184, sl. 16.

³³ HIK Katalog 2000., 71 (pojasni jezičac iz Sipara), 92 – 93 (pojasni jezičac iz Medvedičke), 259 (pojasni jezičac iz Gornjih Vrbljana), 281 (pojasna garnitura iz Mogorjela). Informativno o otočkoj umjetnosti kontinentalnih karakteristika u: WAMERS 1999., 452-464.

³⁴ HIK Katalog 2000., 259.

³⁵ MILOŠEVIĆ 2011a., 17 – 72.

- MILOŠEVIĆ A. 1998 Ante Milošević, Arheološka topografija Cetine, Split, 1998.
- MILOŠEVIĆ A. 2000 Ante Milošević, Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svjetlu arheoloških nalaza, u: Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela (ur. A. Milošević), Split, 2000., 106 – 141.
- MILOŠEVIĆ A. 2006 Ante Milošević, Ranokarolinška brončana ostruga iz korita rijeke Cetine u Sinjskom polju, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, 99, Split, 2006., 285 – 293.
- MILOŠEVIĆ A. 2007 Ante Milošević, Gramatika prostora uz rijeku Cetinu, u: Dalmatinska zagora - nepoznata zemlja, Zagreb, 2007., 94 – 113.
- MILOŠEVIĆ A. 2008 Ante Milošević, Križevi na obložnicama ranosrednjovjekovnih grobova u okolici Sinja / Croci sulle lastre di rivestimento delle tombe altomedievali nell'area di Signa, Dubrovnik - Split, 2008.
- MILOŠEVIĆ A. 2009 Ante Milošević, Pons Tiluri, Histria antiqua, 17, Pula, 2009., 169 – 182.
- MILOŠEVIĆ A. 2010 Ante Milošević, Orecchini del "tipo Putalj", Histria antiqua, 19, Pula, 2010., 253 – 264.
- MILOŠEVIĆ A. 2011 Ante Milošević, Predromanički zvonici u Dalmaciji i ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj/ Campanili preromanici della Dalmazia e della Croazia altomedievale, Dubrovnik - Split, 2011.
- MILOŠEVIĆ A. 2011a Ante Milošević, Slika "Božanskog boja" - likovni i ikonografski pogled na konjanički reljef iz Žrnovnice u Dalmaciji, u: Perunovo koplje (Studia mythologica slavica 14, Supplementum 4), Ljubljana, 2011, str. 17 – 72.
- MITCHELL J. 1994 John Mitchel, Fashion in Metal: A Set of Sword-belt Mounts and Bridle Furniture from San Vincenzo al Volturno, u: Studies in medieval Art and Architecture presented to Peter Lasko (ur. D. Buckton, T. A. Heslop), London, 1994, str. 127 – 156.
- MÜLLER-WILLE M. 1983 Michael Müller-Wille, Zwei karolingische Schwerter aus Mittelnorwegen, Studien zur Sachsenforschung, 3, Oldenburg, 1983., 101 – 154.
- PEIRCE I, OAKESHOTT E. 2002 Ian Peirce - Ewart Oakeshott, Swords of the Viking Age, Suffolk, 2002.
- PETERSEN J. 1919 Jan Petersen, Die Norske Vikingsverd, Oslo, 1919.
- PITEŠA A. 2001 Ante Piteša, Karolinški mač s natpisom iz Zadvarja (Žeževica Donja), Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 94, Split, 2001., 347 – 360.
- Roma 2001 Roma. Dall'antichità al medioevo - Archeologia e storia nel Museo Nazionale Romano Crypta Balbi (ur. M. S. Arena et alii), Roma, 2001.
- ROTH H. 1986 Helmut Roth, Kunst und Handwerk im frühen Mittelalter. Archäologische Zeugnisse von Childerich I. bis zu Karl dem Großen. Stuttgart, 1986.
- The Vikings 2006 The Vikings. Voyagers of discovery and plunder (ur. M. Magnusson), Oxford - New York, 2006.
- VINSKI Z. 1974 Zdenko Vinski, O kasnim bizantskim kopčama i o pitanju njihova odnosa s avarskim ukrasnim tvorevinama, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. ser., sv. 10-11, Zagreb, 1977./1978., str. 57 – 81.
- VINSKI Z. 1979 Zdenko Vinski, Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. ser., sv. 10 – 11, Zagreb, 1979, str. 143 – 208.
- VINSKI Z. 1981 Zdenko Vinski, O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, Starohrvatska prosvjeta, ser. 3, sv. 11, Split, 1981., 9 – 54.
- VINSKI Z. 1983 Zdenko Vinski, Razmatranja o poslijekarolinškim mačevima 10. i 11. stoljeća u Jugoslaviji, Starohrvatska prosvjeta, ser. 3, sv. 13, Split, 1983., 7 – 64.
- WAMERS E. 1999 Egon Wamers, Insulare Kunst im Reich Karls des Großen, u: 799 - Kunst und Kultur der Karolingerzeit, vol. 3, (ur. Ch. Stigeman, M. Wemhoff), Mainz, 1999., 452 – 464.
- WAMERS E. 2005 Egon Wamers, Imitatio Imperii - Silber verändert den Norden, u: Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden (ur. E. Wamers, M. Brandt), Regensburg - Frankfurt a/M, 2005., 151 – 182.
- Ypey Y. 1982 Yaap Ypey, Een HILTIPIREHT-zwaard uit Elst?, Westerheem, 31, Heemskerk, 1982., 48 – 52.
- ZEKAN M. 1992 Mate Zekan, K novoj atribuciji nalazišta mačeva karolinškoga obilježja iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, u: Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini (ur. B. Čečuk), izd. HAD-a 15, Zagreb, 1992., 131 – 139.

SUMMARY

**A RECENTLY RECOVERED SWORD AT KOLJANI NEAR VRLIKA
SEEN IN THE LIGHT OF CONTACTS WITH NORDIC COUNTRIES
IN THE EARLY MIDDLE AGES**

Ante MILOŠEVIĆ

In the past ten years, several interesting examples of weapons and military equipment have been found in the valley of the River Cetina. Taken as a whole, they display morphological and typological characteristics observed in relevant finds from the early Carolingian period. We are talking here about accidentally recovered finds: a winged iron spearhead and a bronze spur recovered from the riverbed of Cetina at Trilj, and a sword with a silver belt fitting recovered at Koljani which is the third such find from this small area near Vrlika in the Dalmatian hinterland. We can assume that the sword belonged to the inventory of a grave. The grave itself has not yet been investigated, because its site is currently at the bottom of the artificial lake of the "Peruća" hydroelectric power plant.

According to the most frequently used classification, that of J. Petersen, the recently recovered sword from Koljani belongs to the K-type group. So far, there have been thirteen examples belonging to this group recovered in Croatia and the neighbouring early medieval *Sclaviniae*. The usual interpretation is that they are an early Carolingian legacy, or more precisely, weapons imported from workshops located in the Rhine basin at the very time that Croats were under the influence of or in some sort of alliance with Charlemagne's empire.

The recently recovered sword from Koljani offers a subject for debate that adds to the simplified archaeological and historical picture that has been firmly etched for decades. This is so because, taking into consideration the workmanship, it could be linked with examples originating from Nordic (Viking) armouries. How such a product could have arrived in the Central Adriatic hinterland in the early medieval period is a particularly interesting question. One of the possible answers is that it was the result of trade to which the Vikings might have contributed. At the time, the Vikings, with their long and fast ships (which also sailed the large rivers of the Euro-Asian mainland), covered vast areas starting from Scandinavia and Greenland in the north west to the Black Sea and the Caspian Sea in the south east. Another possibility, which seems to have more historical foundation, is that such a sword possibly arrived in the area of what is now the Dalmatian hinterland at the time the Croats arrived, at the end of the 8th century AD. How the sword might have arrived was explained in a very successful exhibition "The Croats and the Carolingians," that drew on written historical sources, some ten years ago.